

**Εδαφική συνοχή, φυσική και πολιτιστική κληρονομιά
στην κοινή θάλασσα : Ο πολιτισμός στην υπηρεσία της συνοχής**

Νικήτας Χιωτίνης¹

Ερωτήματα : Πώς ορίζεται η χωρική ενότητα; Τι είναι η χωρική ενότητα σύμφωνα με πολιτικοδιοικητικούς όρους; Πως ορίζεται η συνοχή; Μπορεί η συνοχή να περιοριστεί σε οικονομικούς όρους; Τι γίνεται, όμως, σε περιόδους κρίσης και ύφεσης; Το ζήτημα της χωρικής αλληλεγγύης θεμελιωμένης σε διαστάσεις πολιτισμικής ταυτότητας. Ποιες μπορούν να είναι οι διαστάσεις μιάς χωρικής συνοχής θεμελιωμένης στον πολιτισμό; Έχουμε ανάγκη μιας νέας ευρωπαϊκής αρχιτεκτονικής; Ποιος ο ρόλος της Μεσογείου ; Είναι ο Πολιτισμός θεμελιώδης για την κατασκευή της χωρικής συνοχής στην κοινή θάλασσα ; Ποια τα πολιτικά εργαλεία για μια «πολιτιστική εδαφική συνοχή» στην περιοχή της Μεσογείου;

Πρώτα' απ' όλα, είναι αδύνατον να δώσουμε γενικούς ορισμούς για τις έννοιες της «χωρικής ενότητας» και της «εδαφικής συνοχής». Ως χωρική ενότητα ορίζεται βεβαίως μία ευρύτερη περιοχή με κοινά χαρακτηριστικά. Το ποιά ακριβώς όμως είναι αυτά τα χαρακτηριστικά, γεωμορφολογικά, κοινωνικά, οικονομικά, πολιτικά, πολιτισμικά ή άλλο τι, ποια έχουν πρωτεύουσα σημασία, το πότε πρέπει να θεωρούνται ως κοινά και το πώς τα αποτιμούμε ως ικανά να χαρακτηρίσουν μία «χωρική ενότητα» είναι κάτι το οποίο εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, δύσκολο να γενικευτούν χωρίς κάποιο πεδίο αναφοράς. Αλλιώς π.χ. θεωρούν τις «χωρικές ενότητες» οι τουριστικοί πράκτορες, αλλιώς οι οικονομικοί αναλυτές, αλλιώς η κεντρική κρατική διοίκηση όταν δημιουργεί τις «περιφέρειες» της χώρας, αλλιώς ο Πλάτωνας – τον ανέφερα χαρακτηριστικά γιατί υπήρξε πρώτος, εξ' όσων γνωρίζω, που μίλησε στην Πολιτεία του περί χωρικής συνοχής, με συγκεκριμένο πεδίο αναφοράς και συγκεκριμένο ζητούμενο, κ.ο.κ.. Αντίστοιχα προβλήματα αντιμετωπίζει και η έννοια της «συνοχής». Στο ερώτημα μάλιστα αν η «συνοχή» μπορεί να περιοριστεί σε οικονομικούς όρους, όπως επί πλέον το συμπληρώνετε με το ερώτημα για το τι γίνεται σε περιόδους κρίσης, κάνει έκδηλη τόσο την αδήριτη ανάγκη ενός πεδίου αναφοράς όσο και την σημασία του «πολιτισμού» ως το πρώτο και το κατ' εξοχήν πεδίο αναφοράς του οτιδήποτε έχει να κάνει από την καθημερινή ζωή έως τον ίδιο τον τρόπο ύπαρξης της ανθρωπότητας. Αλλιώς θα απαντήσουμε π.χ. αν οι κοινωνικές σχέσεις και η «οικονομία» - και κατ' επέκταση η αντιμετώπιση των κρίσεων - θεωρούμε πως ερμηνεύονται και στρατηγικά προωθούνται με τη θεωρία των παιγνίων του Νας ή το οικονομικό *laisser-faire* που στηρίζεται στην έννοια της ευτυχίας του ανθρώπου κατά την σημερινή οντολογική θεμελίωση της ανθρωπότητας, οικονομική αρχή που καθιστά την κρίση συστατικό στοιχείο του όλου «παιγνίου» και αλλιώς θα απαντήσουμε αν θεωρούμε τις κοινωνίες ως σύνολο ανθρώπων με συλλογικούς στόχους, με αίσθηση συνευθύνης και πραγματικής αλληλεγγύης και συμμετοχής σε αυτούς τους συλλογικούς στόχους – όπως π.χ. περιγράφεται το αθηναϊκό πολίτευμα στον Επιτάφιο του Περικλή, όπου συλλογικοί στόχοι αποτελούσαν το πεδίο αναφοράς της καθημερινής ζωής και καθόριζαν τις προτεραιότητές της.

Το πεδίο αναφοράς των κοινωνιών, που καθορίζει λοιπόν τα πάντα, είναι ο «πολιτισμός». Όταν δε λέμε «πολιτισμός», εννοούμε κατ' αρχήν και κατ' εξοχήν τον τρόπο νοηματοδότησης της Ζωής, της ανθρώπινης Ύπαρξης και του Κόσμου. Εξ' αυτών των νοηματοδοτήσεων προέρχεται η θέσπιση προτεραιοτήτων, που

καθορίζουν τον τρόπο ύπαρξης των κοινωνιών, που καθορίζουν τους συλλογικούς και τους ατομικούς στόχους και την εν γένει εικόνα, επιτεύγματα και έκφραση των κοινωνιών. Αυτές οι νοηματοδοτήσεις είναι που καθορίζουν το συλλογικό φανταστικό πεδίο αναφοράς της κοινωνίας, αυτό που ο Καστοριάδης αποκαλούσε «φανταστική θέσμιση των κοινωνιών», που όμως πρόκειται περί της φιλοσοφικής θεμελίωσης ή θέσμισής τους. Χωρίς αυτό το συλλογικό φανταστικό, χωρίς δηλ. αυτή τη φιλοσοφική θεμελίωση, δεν μπορεί να υπάρξει ούτε κοινωνία ούτε κράτος. Σε περιπτώσεις μάλιστα που χρειάστηκε γρήγορα να σχηματιστούν κοινωνίες και κράτη, και που οι ενδιαφερόμενοι πληθυσμοί στερούνταν «Παράδοσης», απ'όπου αυτή η φιλοσοφική θεμελίωση, άρδην επινοήθηκε και επεβλήθη μια τέτοια φιλοσοφική θεμελίωση, για να μπορέσουν να σχηματίσουν κοινωνία. Παράδειγμα οι Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Έποικοι κατακτητές άρδην αιτιολόγησαν τη δράση τους και τον τρόπο ανάπτυξής τους με έναν «πολιτισμό» που κατασκεύασαν και που έθεσαν ως υπαρξιακό πεδίο αναφοράς τους (δηλ. σε μια είδους προτεσταντική ηθική, συνεπικουρούμενων και διαφόρων άλλων δανείων από άλλες Παραδόσεις – της ελληνικής συμπεριλαμβανομένης - βεβαίως πάντα με τον δικό τους τρόπο ερμηνείας της).

Η σημερινή κατάσταση έχει ως εξής: Με βίαιο τρόπο και ενίοτε ανιδιοτελώς, γίνεται – ή εν πάση περιπτώσει γινόταν μέχρι τώρα - προσπάθεια εγκαθίδρυσης ενός πολύ συγκεκριμένου πολιτισμού, μιας πολύ συγκεκριμένης θεώρησης της Ζωής και των προτεραιοτήτων του καθημερινού βίου. Βλέποντας προβλήματα συνοχής, από όποια πλευρά και αν δούμε την έννοια αυτή, διαπιστώνοντας οικονομικές κρίσεις και ό,τι άλλο, δεν βλέπουμε παρά τις συνέπειες αυτού του «πολιτισμού». Αν αυτός ο συγκεκριμένος τρόπος ζωής και οι συγκεκριμένες προτεραιότητές της οδηγούσαν την ανθρωπότητα στην τελείωσή της, ή αν είχαμε φτάσει στο τέλος της Ιστορίας όπως έλεγε παλιά ο Φουκουγιάμα – γιατί τώρα έχει αναθεωρήσει και αυτός τις απόψεις του - δεν θα είχε νόημα να συζητούσαμε για ιδιοπροσωπία άλλων λαών και να προσφεύγαμε τις πολιτισμικές τους παρακαταθήκες. Η σημερινή όμως νοηματοδότηση της Ζωής και οι εξ αυτού προτεραιότητες του καθημερινού βίου, έχουν καταδήλως οδηγήσει την ανθρωπότητα σε αδιέξοδα. Αδιέξοδα κοινωνικά, οικονομικά, οικολογικά, κ.λ.π. Τον τελευταίο καιρό έχει μάλιστα ξεσπάσει μια διεθνής οικονομική κρίση – δηλ. του χρηματοπιστωτικού συστήματος, το οποίο όμως έχουμε ταυτίσει με την οικονομία – κρίση χωρίς ιστορικό προηγούμενο. Όλοι οι αναλυτές συμφωνούν πως αυτή η κρίση δεν είναι σαν τις άλλες και οφείλεται πρωτίστως στην απληστία και στην συνακόλουθη -και συνεπή προς αυτήν- απάτη εις βάρος των άλλων. Δηλαδή στα παρελκόμενα της επικρατούσης φανταστικής – δηλ. φιλοσοφικής -θεμελίωσης των κοινωνιών, που θεωρεί τη κρίση συστατικό της ανάπτυξης των και όπου επιδιώκεται ατομικό κέρδος από την ζημία του άλλου, αρχή άλλωστε που είναι και θεωρητικώς θεσμοθετημένη. Ίσως να είναι παράτολμο αυτό που θα πω, αλλά η ομιλία του νέου Προέδρου των ΗΠΑ Μπαράκ Ομπάμα, κατά τη στιγμή της ανάληψης από αυτόν των καθηκόντων του, θύμισε περισσότερο από κάθε άλλη φορά θρησκευτική τελετή, εξ'αιτίας της διαρκούς επίκλησης ηθικών, μεταφυσικών και υπαρξιακών εννοιών. Ίσως αυτό κάτι να σημαίνει και θα το δούμε σύντομα. Ο Γκόρντον Μπράουν, ύστερα από λίγο, επικαλέστηκε τον ιερέα πατέρα του και κάλεσε να στραφούμε, από την σημερινή ιεροποίηση της φιλελεύθερης αγοράς, προς μια κοινωνία στηριγμένη σε ηθικές αξίες και δεσμούς αλληλεγγύης («...τα πλούτη δεν πρέπει να πλουτίζουν μόνο μερικούς αλλά όλους...»). Πρότεινε δηλ. την κοινωνική συνοχή και την αλληλεγγύη ως αντίδοτο στη κρίση. Πολλοί είναι

οι αναλυτές που μιλούν για «τέλος εποχής» και δεν μπορούμε παρά να συμφωνήσουμε μαζί τους. Τουλάχιστον προς τα εκεί δείχνουν στρατηγικές κινήσεις μεγάλων κρατών αλλά και η άλλου τύπου οικονομικοκοινωνική ανάπτυξη των μεγάλων ασιατικών χωρών και η κατά τα φαινόμενα καθοριστική εισαγωγή τους στο παγκόσμιο γίνεσθαι.

Εν κατακλείδι, προτού μιλήσουμε για οτιδήποτε θα πρέπει να αναφερθούμε στον Πολιτισμό ως πεδίο αναφοράς των λαών και των κοινωνιών. Στο βαθμό που αυτός ο πολιτισμός προάγει την κοινωνία ως κοινωνία, που δημιουργεί συλλογικούς στόχους, η όποια «συνοχή», κοινωνική, εδαφική, οικονομική και ότι άλλο, μάλλον θα έρθει μόνη της. Αν όμως ο «πολιτισμός» σπρώχνει προς το αντίθετο, ότι και να συζητήσουμε θα είναι ουτοπικό αν όχι άλλοθι του. Ο σημερινός τρόπος Σκέψης, ο σημερινός τρόπος νοηματοδότησης της Ζωής και του Κόσμου έχει προσφέρει στην υπόθεση του Ανθρώπου, αλλά έχει δείξει και τα όριά του. Η σημερινή ανθρωπότητα αναζητά νέα φιλοσοφική της θεμελίωση και έχει γι' αυτό καταδήλως στραφεί –ήδη από τον 19^ο αιώνα - στις τοπικές παραδόσεις με οικουμενική αξία, που επέζησαν υπερχωρικά και υπερχρονικά. Η Μεσόγειος διαθέτει τέτοια. Μη ξεχνάμε άλλωστε πως οι αγγλοσάξονες εθνολόγοι εισήγαγαν, σχετικώς προσφάτως, τον επιστημονικό όρο “acculturation” που έχει την εξής καθιερωμένη έννοια¹ : ‘Όταν μία χώρα, που έχει δική της Παράδοση, τείνει να συμμετάσχει ή να προσκολληθεί στον Δυτικό Πολιτισμό - που τείνει να γίνει παγκόσμιος - υπό την πίεση των αγαθών της Δύσης, ανασύρει πρώτ’ απ’ όλα , ή ακόμα και δημιουργεί, αξίες της δικής της Παράδοσης. Τις προβάλλει, στη συνέχεια, προς πάσα κατεύθυνση, με το αίσθημα πως αυτές οι αξίες είναι ισότιμες ή και ότι ακόμα υπερτερούν των επικρατούσων αξιών της δυτικής κουλτούρας. Η χώρα αυτή έτσι, στηρίζεται σε αυτά τα στοιχεία της καθαρώς δικής της Παράδοσης, που έχει οικουμενική αξία, τα επεξεργάζεται ως τέτοια, ή - το συνηθέστερο, όπως μας λένε οι εθνολόγοι - τα επεξεργάζεται με εξωτερικά δάνεια, δηλ. με την βοήθεια της Δύσης, για να μπορούν αυτά καλλίτερα να έρθουν σε συνδυασμό με τα ανάλογα κυρίαρχα στοιχεία των ανεπτυγμένων κοινωνιών, δηλ. των Δυτικών. Η οικουμενική διάσταση αυτών των Παραδόσεων, επιτρέπει στους γηγενείς χαρακτήρες της “περιορισμένης” αυτής κοινωνίας να εισχωρήσουν και να εγκατασταθούν στην παγκόσμια πραγματικότητα, παρά την δεδομένη ανισότητα και χωρίς αυτό να σημαίνει πως ο κυρίαρχος πολιτισμός, δηλ. ο Δυτικός, δεν επωφελείται. Σ’ αυτήν την δεδομένη ιεραρχία τα οφέλη είναι και των δύο πλευρών .

Αυτή η εν πολλοίς παρότρυνση της Δύσης προς τις κοινωνίες των περιφερειών της, αν δεν προέρχεται από μία ιδέα ανάλογη μ’ εκείνη της «ανεξιθρησκείας» που επεδείκνυε η ιμπεριαλιστική Ρώμη στις περιφέρειές της , τότε πρόκειται περί μιας αληθινής προσπάθειας επαναξιολόγησης των τοπικών Παραδόσεων με στοιχεία οικουμενικής αξίας, με στόχο την δημιουργία μιας Μεγάλης Σύνθεσης , που δια μέσου των νέων οριζόντων που άνοιξε για την Ανθρωπότητα η νέα Γνώση, θα οδηγήσει σ’ έναν νέο ,παγκόσμιο αυτή τη φορά, Πολιτισμό και σε μία συνέχιση, αναγέννηση ή δημιουργία μιας νέας Ιστορίας . Θα ήθελα τις τελευταίες λεκτικές τουλάχιστον εξαγγελίες πολλών ηγετών σημερινών μεγάλων χωρών να τις θεωρήσω ως προάγγελους προς μια τέτοια μεγάλη στροφή.

¹ Στέλιος Ράμφος, ‘‘ Το χρονικό ενός καινούργιου χρόνου’’, κεφ. ‘‘Πολιτισμός και συμπολιτισμός’’, εκδ. Ινδικτος 1996

Οι λαοί και οι Πολιτισμοί της Μεσογείου καλούνται να συμμετάσχουν. Η πρωτοβουλία του Γάλλου Προέδρου Νικολά Σαρκοζί να κινήσει ζήτημα μεσογειακής ένωσης, είναι ιστορικής σημασίας. Πέραν της δημιουργίας άρθρωσης μεταξύ Ευρώπης και Αφρικής (που είναι παρθένο πεδίο πραγματικής οικονομικής ανάπτυξης) η παρέμβαση είναι κυρίως Πολιτισμική. Αν γίνει κατανοητή η ιστορική διάσταση αυτού του εγχειρήματος και καλλιεργηθεί η εκ των πραγμάτων υφιστάμενη πολιτισμική «συνοχή» των μεσογειακών χωρών, οι υπόλοιπες, κοινωνική, οικονομική, εδαφική, θα αποτελέσουν μέσο ολοκλήρωσης και ενδυνάμωσής της. Ιδού λοιπόν πεδίων δόξης λαμπρόν : Οι πολιτικοί - αλλά και πρώτοι βέβαιοι όλοι εμείς που τους επιλέγουμε - πρέπει να καταλάβουν και να καταλάβουμε πως ο Πολιτισμός είναι το κεντρικό ζήτημα της Πολιτικής και αφορά στο μέλλον της Ιστορίας, της οποίας θα πρέπει να ξανα-αποκτήσουμε τη συνείδηση πως αποτελούμε ενεργό μέρος.

Εργαλεία της πολιτιστικής αυτής πολιτικής ; Αναγνώριση, ανασύνταξη και ανάδειξη της πολιτισμικής προτάσεως των λαών της λεκάνης της Μεσογείου, με στόχο τη δυναμική της παρεμβατική προβολή στο σημερινό παγκόσμιο πολιτισμικό και κατ'επέκταση κοινωνικό και οικονομικό, γίνεσθαι. Ως προς την αρχιτεκτονική τώρα – που την άφησα στο τέλος λόγω ιδιαίτερης ευαισθησίας : η αρχιτεκτονική ως φορέας νοημάτων αποτελεί κατ' αρχήν και κατ' εξοχήν φιλοσοφική πράξη – συμπεριλαμβανομένου βεβαίως της αναγνώρισης και ανάδειξης του φυσικού περιβάλλοντος ως κιβωτού της πολιτισμικής Παράδοσής της. Παλαιά ο Le Corbusier έλεγε πως «το σπίτι είναι μια μηχανή του κατοικείν» και ότι «η αρχιτεκτονική είναι μια πορεία από τα μέσα προς τα έξω». Επιτρέψτε μου τις εξής συμπληρώσεις : το σπίτι δεν είναι μια μηχανή του κατοικείν, είναι μια μηχανή του σκέπτεσθαι, η δε αρχιτεκτονική είναι μεν μια πορεία από τα μέσα προς τα έξω, με την προσθήκη όμως ότι το “μέσα” είναι τελικώς ο ίδιος ο άνθρωπος, το δε “έξω” είναι το αντικείμενο και το πεδίο των μεγάλων φιλοσοφικών ερωτημάτων. Η αρχιτεκτονική φύσει και θέσει είναι απόρροια της εκάστοτε κοσμοεικόνας. Είναι η κατ'εξοχήν εικόνα της ίδιας της Κοσμικής παρουσίας του Ανθρώπου, αποτυπώνει τον τρόπο με τον οποίον βλέπει τη Ζωή, τον Χώρο και τον Χρόνο, τον Κόσμο και την Ιστορία. Ο ρόλος της έτσι είναι προφανής. (επιτρέψτε μου όμως να μην αναφερθώ εδώ στα συμβαίνοντα τα τελευταία 20-30 χρόνια στη χώρα μας, γιατί δεν θα ήθελα να τελειώσω αυτή μου την παρέμβαση απαισιόδοξα)

ⁱ Δρ Αρχιτέκτων, Καθηγητής ΤΕΙ-Α, Διευθυντής Σχολής Γραφικών Τεχνών και Καλλιτεχνικών Σπουδών, e-mail: nchiotin@teiath.gr.